

קובץ אליהוא

מאת

אברהם גלזנר

קובץ אליהוא, ז"א פרקים ל"ב-ל"ז הינם מהפרובלמטיים ביותר שבספר איוב¹. פרק ל"א מסתיים במלים "תמו דברי איוב". אחריו פותח פרק ל"ב בפרולוג המסכם את היחסים בין איוב ורעיו ומציג לפני הקורא אישיות חדשה כביכול שלא נזכרה במפורש במענים הקודמים. פרולוג זה רקע לקובץ בן ששה פרקים המחולקים לארבעה נאומים באמצעות הכותרת: "ויען אליהוא", או ויסף אליהוא ויאמר². אין איש מפסיק את שטף דבריו של אליהוא, אף איוב הנועז, המטיח דברים כלפי מעלה ומשיב לרעיו על אחת אפיים - נידם ואין "מילים" בפיו; אליהוא מתגרה באיוב³: "אם תוכל השיבני", וחוזר ואומר⁴: "אם יש מלין השיבני". אך אין קול ואין עונה - רק אליהוא ממשיך לשאת דבריו⁵: "אם אין אתה שמע לי, החרש ואאלפך חכמה. ויען אליהוא ויאמר . . .".

נחלקו המפרשים והחוקרים בדעתם על אליהוא; אלה מיחסים לו חכמה עליונה, כדברי ההתפארות של אליהוא⁶: "רוח אל עשתי ונשמת שדי תחיני". ואלה סולדים מדבריו, ומעלים את ההשערה כי מתברר זר, הנוגד את רוחו של איוב, הצליח לשרבב קובץ זה בין פרקיו המקוריים של הספר, והמעתיקים העתיקו.

ספר איוב מתוכנן לכל ארכו. זאת אנו רואים וחשים בבתי השירה המאוזנים ובביטויים השקולים. המחבר שירטט את תכנית הספר ואת מבנהו והתווה את קוויו. כן טרח כמיטב חכמתו שגם אנו הקוראים נבין את כוונותיו⁷: "הלא און מלין תבחן וחקך אכל יטעם לו". גם אליהוא שונה אחריו⁸: "כי און מלין תבחן וחקך יטעם לאכל". לפיכך נראה לי, שאם ננטוש דעות קדומות ומסגרות כופתות שנתקבלו על דעתנו ממקום אחר - יתברר לנו מדברי הספר ומהקשרים שבתוך פרקיו שמ"ב הפרקים נכתבו ע"י מתברר אחד, המודהה עם איוב, ומהוויים ספר קוהרנטי עם סיפור אישי של אדם החי ופועל בתוך חברה מסוימת ובמקום מסויים.⁹

א) כאשר הוסיף המחבר בסוף פרק ל"א את המלים: "תמו דברי איוב", שומע אני שעד כאן, כל ל"א הפרקים, דברי המחבר הם ברוחם ובלשונם. כתב את אשר חשב גם אם לשם הסיפור ותאור המאורעות הושמו פרקים מסויימים בפיו רעיו. עובדה זו מוכחת מכמה מקומות. למשל אנו קוראים בפרק ד': "ויען אליפו התימני ויאמר . . . הנה יסרת רבים וידיים רפות תחזק.

1 ראה למשל מ"צ סגל, מבוא המקרא, סעיף 645, עמ' 659-657, הוצאת קרית ספר בע"מ, ירושלים, חשט"ו.
2 ל"ב, ו: ל"ד, א; ל"ה, א; ל"ו, א. 3 ל"ג, ה.
4 ל"ג, לב 5 ל"ג, לג-ל"ד, א 6 ל"ג, ד 7 י"ב, יא 8 ל"ד, ג
9 ראה מאמרי: הקדמה לס' איוב, בית מקרא ב (עג), עמ' 189-202, ירושלים, תשל"ח.

כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ". ותכף אח"כ בפסוק ז: "זכר נא מי הוא נקי אבד...". כלומר אליפו אומר לאיוב: זכור נא את המלים שאתה כמו פיך היית משתמש בהן כדי לחזק ידים רפות, וברכיים כושלות. בדרך זו קובע המחבר את זכות היוצר על נאומי רעיו שחותרת עטו של מחבר יחיד טבוע עליהם.

לא כן ששת פרקי אליהוא דבר אליהוא ומחשבתו הם גם אם נוסחו ע"י מחבר הספר. הרעיונות והדעות שבפרקים אלה מנוגדים לרוחו של איוב. יתר על-כן, אליהוא תוקף את איוב במלים ברורות ומתעלם מדברי השבח שניתנו לאיוב מפי השם בשני הפרקים הראשונים של הספר. לעומת זאת לעג וגיוחן לדובר מתפרצים לעתים מתוך הכתב. אחד האמצעים המובהקים לעורר רושם זה הוא השימוש בכיטויים אפיניים השגורים בפי אליהוא.

ב) איוב מזכיר פעמים רבות את איובו, אף כי אינו נוקט בשמו. כך בפרק ט', יח: "לא יתנני השב רוחי כי ישיביני ממרורים". ובפרק י"ג, כו: "כי חכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי".

אליהוא עצמו מסכם כמה מטענות איוב כלפיו¹⁰; שלושה פסוקים החופפים את דברי איוב בהתאמה: ט"ו, יז; י"ג, כד; י"ג, כז. ברור שדברי איוב נאמרו כלפי בן-אדם חי המציק לו ונקרא רשע בפיו. ממילא מובן שהמשיב הוא איובו של איוב. בדומה לנ"ל מעידה זהות המילים בל"ג, ז שפסוק זה הינו תשובה אישית לדברי איוב בט', לד י"ג, כא.

מרים ומפורשים במיוחד דברי איוב כנגד אדם רשע בפרק ט"ז, ט — כא:

"אפו טרף וישמטני חרק עלי בשניו צרי ילטש עיניו לי... יסגירני אל אל-עויל [= ילד-צעיר] ועל ידי רשעים ירטני... יסבו עלי רביו [= משרתיו] ישפך לארץ מררתי... ארץ אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי. גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים. מליצי רעי אל-אלוה דלפה עיני. ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לרעהו".

ברור מן הפסוק האחרון: הריב הוא בין אדם נדכא לרעהו התקיף, ולפי תורת המקבילות עלינו לקבוע, שהמילה "אלוה" האחרון הוא חול, כוונתו לשופט ומתחלף בצלצולו עם אליהוא. איוב הוא כמובן הגבר שעוות דינו. כן אמר איוב למעלה¹¹ מפורשות: "ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה".

מענין להשוות פניה זו של איוב אל הארץ (על שפיכת דמו), בקשתו לעדות מהשמים, ושפיכת לבו לפני האלוהים, לפנייתו המעשית של אליהוא אל "אנשי לבב"¹²: "איוב לא בדעת דבר... יבחן איוב עד נצח...". אליהוא השליט דורש מבני קהילתו חוות דעת מחלטת ושליטית על התנהגותו הבלתי חברתית של איוב שמפיץ דעות (= "תשובות") נגד השלטון בין "אנשי און". ההשוואה בין שתי פניות אלה מבהירה ללא ספק את היחסים בין שני אישים אלה ואת מעמדם החברתי.

לא פחות בוטים הם הפסוקים בפרק ל"א, לד-לה:

"כי אערץ המון רבה וכוח משפחות יחתיני [רמו למשפחת אליהוא בן ברכאל הבוזי] ואדם לא אצא פתח. מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי".

10 ל"ג ט"א 11 ט, כד 12 ל"ה, לד-לו

ובכן איש ריבו של איוב כתב ספר-מודעה רבתי המוקיע את איוב, מזכיר גם את "עוונות נעוריו" ומזהיר את הקהל מכל משא ומתן איתו. כתוצאה מכתב פלסטר זה הוכרח איוב לשבת דומם ומבודד בביתו, (ראה פרק י"ט) ולא העז לצאת לרחובות פן יפגעו בו מרעים (ראה פרק ל').

איוב העתיק כתב פלסטר זה, ולא קשה להכירו בין מעני אליהוא, הלא הוא פרק ל"ד הפונה אל חכמים ויחידים: "שמעו חכמים מלי וידעים האזינו לי". בו קובע אליהוא כי איוב (פסוק ח): "וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע". אחר שתי פניות ביניים אל "אנשי לבב"¹³ מסיים אליהוא את "הספר"¹⁴: "כי יסיף על חטאתו פשע בינינו יספוק [מקים רעש ומהומה בשוקי העיר] וירב אמריו לאל" ["ברך איוב אלהים ומלך"].

ג) הקדים המחבר פרולוג לפרקי אליהוא המתאר את אפיו של האיש בפרוזה לקונית. ברור שמחבר הפרולוג עוין את אליהוא ועובדה זו שוללת את דעות שתי מחלקות החוקרים הנ"ל כאחת: תאור אופי זה אינו הולם את "איש האלהים", ואינו תואם את צפיותינו ממחבר שברצונו לקרב את אליהוא ואת דעותיו ללבוותינו.

בשני הפרקים הראשונים של הספר נותן המחבר כבוד ויקר לאיוב שלא זכה לו אפילו אברהם אבינו¹⁵ כנגדו, בהקדמה לקובץ אליהוא, מלבד רשימת היוחסין של אליהוא, אין אנו קוראים אלא את גנתו: "ויתר אף אליהוא". "ת"ר: רשע בא לעולם חרון בא לעולם, שנאמר (משלי י"ח, ג) בבא רשע בא גם כח ועם קלון חרפה" (סנהדרין קי"ג, ע"ב). זהו קו האופי היחיד והבולט שמציין מחבר הפרולוג, כי זה האיש שנאמר עליו למעלה¹⁶: "אפו טרף וישטמני ... צרי ילטש עיניו לי". המספר בשבחו של אליהוא אינו אלא אליהוא בעצמו. הניגוד בין שתי ההקדמות מחזק את דעתנו ששתייהן נכתבו ע"י מחבר אחד, אשר מזדהה עם איוב ושונא בנפש את אליהוא שהינו יריבו ואיובו. המחבר משתמש בכל האמצעים הספרותיים כדי לשים את איובו ללעג בעיני הבריות.

הפרולוג (ל"ב, א"ה).

פסוק א מסכם את המצב: שלושת רעי איוב¹⁷ אשר באו איש ממקומו לנוד לאיוב ולנחמו שבתו מענות את איוב. הם גם שבתו מהיות רעי איוב בעיניו, והוא קורא להם: "האנשים האלה" אחר שכל תחנוניו¹⁸: "חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי" — לא נענו. איוב לא ביקש מרעיו לחם חסד או מלבוש, גם לא עזרה להושיעו מצר¹⁹: "הכי אמרתי הכו לי ומכחכם שחדו בעדי ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני", אלא עדות על ישרו. אבל לא נמצא במקומו איש שהיה מוכן להעיד על צדקתו²⁰: "גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים" — "כי הוא צדיק [רק] בעיניו", עזוב לנפשו ללא רעים. מצב זה מובלט עוד בפסוק ג: "ובשלשת רעיו חרה אפם" — אליהוא ממשיך להתייחס אל אליפו, בלדד וצופר כאל רעי איוב "על אשר לא מצאו מענה" להאשמותיו של איוב²¹: "האמר למלך בליעל רשע אל נדיבים"; הוא ציפה דרש מרעים אלה שירשיעו את איוב²²: "ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח עונה אמריו מכם". לכן אליהוא מיסר את איוב יחד עם רעיו²³: "אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך". מענין הניגוד המילולי בין דברי אליהוא²⁴: "חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מלים", ודברי איוב²⁵: "כי

13 ל"ד, י לד 14 ל"ד, לו 15 ב"ב, ט"ו, ע"ב 16 ט"ו, ט 17 ב"ב, יא
18 י"ט, כא 19 ו', כ"ב 20 ט"ו, יט 21 ל"ד, יח
22 ל"ב, יב 23 ל"ה, ד 24 ל"ב, טו 25 ו', כא

עתה הייתם לא, תראו חתת ותיראו", ביחס לרעי איוב. זה כמו זה מאשימים את הרעים ב"חתת" המונע מהם מלהגיד את האמת שבלבם.

פסוקים ד"ה, האחרונים בפרולוג, קשים מכמה בחינות. נראה לי שעלינו להשלים את הכתוב ולקרא: "ואליהוא חכה [לראות] את איוב [בא אליו] בדברים", שהם דברי פיוסים וחרטה על השערוריות שהקים בספרו סיפורי בלע על בית דוד וצאצאי כוניהו ראשי הגולה. משום זקנתם וכבודם של רעי איוב בקהילה נראתה לו דרך הפשרה והוויתורים רצויה יותר מהפעלת כח אלים. מסתבר, שהשליחות להשלים בין איוב לאליהוא נמסרה לאליפז²⁶: "הסכן נא עמו ושלם בהם תבואתך טובה", אומר אליפז לאיוב. אך איוב אינו מאמין ביושרו וברצונו הטוב של אליהוא²⁷. "והוא באחד ומי ישיבנו... על כן מפניו אבהל אתבונן ואפתד ממנו". על כן מסרב איוב לשמוע בעצתו של אליפז, לעשות שקר בנפשו²⁸: "חי אל הסיר משפטי... אם תדברנה שפתי עולה [דברים שבניגוד להכרת] ולשוני יהגה רמיה... בצדקתי החזקתי ולא ארפה". איוב סרב מלרצות את פני אליהוא. "וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים [שידוליהם העלו חרס, ותוספת דברי ריב וקללות] ויחר אפו". אסמכתא לפרוש זה אנו מוצאים בדברי אליהוא בתחילת נאומיו²⁹: "ו[איוב] לא ערך אלי מלין [כצפיתו] ובאמריכם לא אשיבנו". עתה, בדעת אליהוא להפעיל את שבט משפטו³⁰: "כי תאמר מה יסכן לך מה אעיל מחטאתי. אני אשיבך מלין את רעיך עמך". אם איוב מסרב להתחטא ולהביע חרטה³¹: "ועתה כי אין פקד אפו... ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מלין יכביר": יבוא על עונשו ויגורש ממקום מושבו. ארבע פעמים מוזכר חרון אפו של אליהוא בפרולוג הקצר. מקובל עלינו מהחזרה וממסורת אבותנו שכעס וקצף מביא את האדם לידי טעות³², ולא כל שכן חרון אף שהוא משפט מהיר של רשעים המזמים עצמם לאלוה. הרי שהמחבר נתכוון להדגיש שזה אופיו של האיש; תכונה זו מקדימה את שמו: "ויחר אף אליהוא". "הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה"³³ בכל מקום שאלהוא מופיע שומעים את קולו הרוגז ואת נזיפותיו בעומדים מסביבו — כעץ סימן הכר לבואו ועוד טרם דאוהו. כפי שהפרולוג לספר כולו מדבר בשבחו של איוב, כך הפרולוג לקובץ אליהוא מעלה ומדגיש אך את גנותו של אליהוא.

ייחוסו של אליהוא (ל"ב, ב).

איוב ורעיו מכונים, כל אחד, בשם סמלי וציון מקום מגוריו או מוצאו כביכול. כנגדם מזהה אליהוא בשם אביו מולידו וייחוס משפתתו עפ"י אבות האומה: "ורם הוליד את עמינדב. ועמינדב הוליד את נחשון... וישי הוליד את דה"³⁴. ובדברי הימים³⁵: "ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון, נשיא בני יהודה וכו'". הנה כי כן אליהוא מצאצאי בית דוד היה. שמות נדרשים בכל ספרי התנ"ך לכתחילה ובדיעבד, ולא כל שכן בספר משל כאיוב, שמחברו בוודאי נתכוון לכך. משפתת רם חשובה היא לפי משמעות השם, ואיזו משפחה מכל בית ישראל חשובה כמשפתת בית דוד, שראשי הגולה בכבל התייחסו עליה? רק איש מורם מעם יכול לכנס

26 כ"ב, כא 27 כ"ג, יג'טו 28 כ"ו, ב'ו 29 ל"ב, ד
30 ל"ה, ג'ד 31 ל"ה, ט'רטו 32 דאה למשל וקרא י, ט"כ 33 ד, יח
34 רות, ד' י"רכב 35 דבה"א, ב', י

את מנהיגיו ולפנות אליהם³⁶: "שמעו חכמים מלי וידעים האזינו לי". לעומת השליט מה עלוב הוא איוב, הקם בקהל ומשוע³⁷: "ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה. תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רק"³⁸.

היות אליהוא ממשפחת ראשי הגולה מסבירה לנו גם את רגישותו הרבה לפגיעה במלכות³⁹: "האמר למלך בליעל רשע אל נדיבים". לפיכך, מתפרש עוד השימוש בכינוי "אביי"⁴⁰, שהוא לשון שבועה. היתה זו זכות מיוחדת למלכי בית דוד; כל בני ישראל אומרים "אבינו מלכנו", או אולי "אבינו אתה", אבל על המולכים אחרי דוד נאמר⁴¹: "הוא יקראני אבי אתה... ושמתו לעד זרעו וכסאו כימי שמים".

ספר דברי הימים א⁴² ממשיך את תולדות בני דוד: "ובני יכניה אסיר שאלחיאל בנו. ומלכירם ופדיה... ובני פדיה זרבבל... וחשבה ואהל וברכיה וחסדיה יושב חסד חמס וכו'". האם נוכל להניח שברכיה הוא ברכאל אבי אליהוא? אם כן - נוכל להעריך שמחבר ספר איוב חי וכתב ברבע הראשון של המאה הרביעית לפני הספירה. מסתבר עוד שאם אליהוא היתה בת משפחת הנביא יחזקאל בן בוזי הכהן⁴³.

לפי תוכן קובץ אליהוא נראה עוד, שאיוב המחבר מבקש לתאר בשמות שנקב את אופיו של אליהוא, שהוא "אלוה" מושל ושופט המחווה דעתו⁴⁴ ודבריו הם חוק ומשפט. אליהוא מדגיש את זכות עליונותו מלידה⁴⁵: "רות אל עשתי ונשמת שדי תחיני", ועל כן זכויות יתר לו על שאר בני אנוש⁴⁶: "כי ירבה אלוה מאנוש". זאת לעומת דברי איוב המתחסס אל בורא האדם כגורם של שוויון⁴⁷: "אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי... הלא בבטן עשני עשהו ויכננו ברחם אחד".

דבר היות אליהוא שופט משתמע ברורות מהכתוב⁴⁸: "כתר-לי זעיר ואחוק כי עוד לאלוה מלים". אליהוא מזכיר לאיוב כי לפני שופט הוא עומד.

"בן-ברכאל" - מדבר בשבחו של האל (פרקים ל"ו - ל"ז), אך קשה שלא להרגיש בשימוש הדו-משמעי של הפועל "ברך" בספר איוב⁴⁹. מתוך כך נזכרים אנו גם בדברי ירמיהו הנביא⁵⁰: "קרוב אתה בפיהם ורחוק מכלייתיהם". אליהוא מאריך בפרק ל"ז ביראת השם: "אף לזאת יחדר לבי ויתר ממקומו. שמעו שמוע ברגז קלו וכו'", דברים המזכירים את דברי פרעה על הכרד⁵¹. לעומתו, איוב רואה מן הסערה אל רחום ותנון⁵²: "מי פלג לשטף תעלה דרך לחיזו קלות. להמטיר על ארץ לא איש, מדבר לא אדם בו. להשביע שאה ומשאה ולהצמיח מצא דשא".

"הבחי" - נזכר באיוב בפרק ל"א, לד: "כי אערץ המון רבה ובוור-משפחות יחתיני ואדם לא אצא פתח", ויש רמזים על סכסוך קרקעות בין איוב למשפחת הבחי. גם בדבר זה נודקק מחבר הספר למדרש פסוקים⁵³: "את עוץ בכרו ואת בוח אחיו". אליהוא הבחי הצעיר בו לאיוב הישיש מאריך עוץ וקובע⁵⁴: "לא רבים יחכמו וקנים יבינו משפט".

"ממשפחת רם" - היא משפחת נשיאי יהודה המלכים והמושלים. איוב מרבה לספר בגנותם של מושלים רשעים. את קיצם הוא חוזה בפרק ל"ח, טו: "וימנע מרשעים אורם וזרוע

36 ל"ד, ב 37 ל, כח
 38 ל, ט"ז 39 ל"ד, יח 40 ל"ד, לו 41 תהלים, פ"ט, כ"ד
 42 דבה"י א, ג, ט"ז 43 יחזקאל, א, ג 44 ל"ב, ז, י"ז 45 ל"ג, ד
 46 ל"ג, יב 47 ל"א, יג"ט 48 ל"ו, ב 49 א, יב; ב, ה, ט
 50 ירמיה, י"ב, ב 51 שמות, ט, כ"ד 52 ל"ח, כ"ד 53 בראשית, כ"ב, כא
 54 ל"ב, ט

רמה תשבר". נדמה לי שניתן לזהות לפי הסיגנון את המלך שבנביאים ראשונים, או אחרונים, אליו מתיחס איוב בכל אחד מפרקיו. למשל, איוב פרק כ"ד מסכם בבתי שירה מקבילים את תוכחות ירמיהו אל מלכי יהודה בני יאשיהו (ירמיה, כ"ב) וביחוד יהויקים ויהויכין אבות אליהוא. איוב היה אנטי-מלוכני קיצוני, עד כי נמנע הוא מהכינויים מלך ומלכות כלפי הקב"ה. אליהוא במענהו, לעומתו, קובע כי מקור המלוכה הוא מהשם: השם מדכא את המלכים "אשר סרו מאחריו"⁵⁵: "ירע כבירים לא חקר... והפך לילה וידכאו... במקום ראים... ממלך אדם חנף ממקשי עם", כפי שזה קרה לבית אחאב⁵⁶, והשם מקיים את המלוכה בידי מלכים צדיקים⁵⁷: "לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו".

הפרודיה, אליהוא מציג עצמו לפני הקורא (ל"ב, ו"ל"ג, ז)

הלעג הוא נשקו של החכם המסכן לנגח בו את העריץ המדכא. איוב מפעיל נשק זה בפרק ל"ב במידה גדושה. הוא מוסר לנו את דברי אליהוא כביכול כהויתם, אף כי לפעמים נראה שהוא גם מוסיף תבלין של גוזמא משלו כגון⁵⁸: "על כן זחלתי ואירא מחות דעי אתכם" — דברי הנימוסים של בן האצילים הינם בסחירה גמורה עם תוכן דבריו המשפילים: "צעיר אני לימים ואתם ישישים... לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט". הרי אחד בפה אבל אין פחד וחילה בלב בפני זקנים טרדנים אלה⁵⁹: "אזין עד תבונתיכם עד-תחקרון מלין"; אליהוא מזלזל בנאומו הנאה והמרשים של אליפו המסתיים בפסוק⁶⁰: "הנה-זאת חקרנוה כן-היא שמענה ואתה דע-לך". המלה "זחלתי" בהחלפת "ד" ב"ז", מבליטה כמובן עוד יותר את הגיחוך שבצורת דיבור זו.⁶¹

דברי אליהוא מנוגדים גם לדעת הרבים⁶²: "בישישים חכמה וארך ימים תבונה", בכל זאת אין הוא חש מלדבר באופן בלעדי ולהלל את עצמו⁶³: "אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם". ובהמשך⁶⁴: "רוח אל עשתני, ונשמח שדי תחיני". כך כותב גם דניאל⁶⁵: "והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר וחכמה". זהו אחד הדברים היסודיים שאליהוא ואיוב נחלקים בו בהשקפת עולמם. איוב ורעיו מסופקים אם החכמה באה לו לאדם בירושה⁶⁶: "הבסוד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה"? אך אליהוא מתימר לדעת את אשר מעבר להשגת אנוש, הוא מדמה בנפשו כי השם נתן לו לב חכם ונבון כמו לשלמה המלך⁶⁷. לדעתו חונן הוא בחכמה מלידה ובכך יש לו יתרון על בני תמותה רגילים⁶⁸: "כי ירבה אלוה מאנוש".

איוב מציג לפנינו את אליהוא כאיש המרבה לשבח ולהבליט את ה"אני", ומרבה בחזרות תוך דילוג מנושא לנושא. חוות דעה שלו ראויה לתשומת לב מיוחדת: "מחוות דעי אתכם" בפסוק ו, "אחיה דעי אף אני" בפסוק ז, וחוזר ואומר בפסוק יז: "אענה אף אני חלקי אחיה דעי אף אני". ועדיין לא הביע אף דעה של ממש, אלא⁶⁹: "הן הזחלתי לדבריכם" וחוזר ואומר בפסוק טז:

55 ל"ד, כ"ד-ל 56 השווה: איוב, ד', כ"כא; ה', ג"ה 57 ל"ו, ז

58 ל"ב, ר"ט 59 ל"ב, יא 60 ה', כו

61 כמו פסוקים רבים אחרים בספר איוב נשתחזר גם ביטוי זה:

"על כן זחלתי ואירא" בתפילות ובסליחות של "ימים נוראים"; כך בתפילות שליה ציבור של שני ימי רה"ש, וביחוד בשחרית של יום ראשון, מאריך הפייטן בחרויו, מטה ומכוון את המילה "אוחיל" לכאן ולכאן. פיוט זה מבליט את הניתוח בלשון אליהוא הפונה אל בני אדם ולא לפני "גבהו".

62 י"ב, יב 63 ל"ב, ח 64 ל"ג, ד 65 דניאל, א', ז

66 ט"ו, ח 67 מלכים א', ג', יב 68 ל"ג, יב 69 ל"ב, יא

"והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד". למרות דבריו המנומסים והשקטים, לכאורה, מורגש הרגו, "חרון האף" של אליהוא על אשר הרעים לא הרשיעו ולא הוכיחו את איוב, ואיוב עצמו לא פנה אליו במישרים⁷⁰: "ולא ערך אלי מליך", לשטוח לפני אליהוא את טענותיו בהכנעה.

כל הדברים הללו מתזקים אצל הקורא את הרושם כי הדובר (אליהוא) הוא אדם מתרברב המרכה להג ושם עצמו ללעג הבריות. זוהי תחבולתו של איוב להשיב את דברי אליהוא אל פניו⁷¹: "מי גבר כאיוב ישתה [= יפיץ, מרכיץ תורה] לעג כמים". (גם למעלה, ט"ו, טז: "אי־ש שתה", ובפרקי אבות פ"א, מ"א: "וישתו התלמידים" מובנו של הפועל "שתה" הוא, ככל הנראה, לשון "הוראה").

נעיר, דרך אגב, על השימוש הנפרץ בספר איוב במטבעות לשון הלקוחים מרוב ספרי התנ"ך למשל:

איוב, ל"ב, יג:	דברים, ט', ד:
"פן תאמרו מצאנו חכמה	"אל תאמר בלבך בהדף ה'
אל ידפנו לא איש"	אלהיך אתם מלפניך וגומר"

איוב אינו מעתיק מליצות ככתבן, בכ"ז לא קשה להכיר את מקור יצירתו החדשה, ורק מקור זה יכול לסייע לנו בהבנת מלותיו וכוונותיו, ביחוד אם נזכור שמקום החכמה הוא כלב. כלומר אליהוא מאשים את הרעים על שלא הרשיעו את איוב בקול רם, מחמת פחד ממנו⁷²: "חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מלים... כי עמדו לא ענו עוד", אבל בליכם הסכימו שראוי הוא איוב לעונש מלמעלה. נשים־נא לב גם הפעם, שאליהוא חזר על דבריו למעלה בפסוק יב: "והנה אין לאיוב מוכיח [על דבריו נגד המלכות] עונה אמריו מכס". ברור שהפועל "ענה" בפי אליהוא נרדף עם תוכחה. (יז): "אענה אף אני חלקי אחזה דעי אף אני".

לעומת "חוות הדעה" של אליהוא, איוב ורעיו מרבים ב"מלים"⁷³, שהן לדעת אליהוא רעיונות הבל מרושעים⁷⁴: "מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים". ולהלן⁷⁵: "ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מליץ יכביר". אליהוא עיף ממלים אלה ופקעה סבלנותו (יח): "כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני". מפסוק זה עולה הלעג הצורב של איוב: כל השומע את הדברים מתרשם כאילו הורתם של ה"מלים" הן בבטנו של אליהוא, והרי כולנו יודעים שמשכנה של החכמה אינה בבטן⁷⁶: "החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו. הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל כס".? אליהוא, אשר "רוח אל עשתהו" מיחס כמובן את המלים הריקות, אשר לא יועילו, לאיוב כאילו אמר: ראשי מתפקע מפטפוטי ההבל שלך. תחבולתו המטעה של מחבר הספר מתחזקת עוד בפסוק יט: "הנה בטני [כאילו מצביע על בטנו] כייך לא יפתח כאבות חדשים יבקע". ואליהוא התכוון להגיד: הן המתנה (= הטנא, או הטני) שהובאה לי מאוסה היא, בנוהג שבעולם כשכא אדם לראות את פני השליט מביא הוא מתנה יקרת ערך בכלי נאה, אבל מתנות איוב הן מלים הדומות לייך חדש, שלא חסס עדיין, בתוך "נאדות יין בלים ומבקעים"⁷⁷ הערמה והמרמה

70 ל"ב, יד 71 ל"ד, ז 72 ל"ב, ט"ו

73 בדרך בקונקורדנציה ותמצא ש"מילה" ר"מלים" ירשנו מספר איוב כמשמעותו.

74 ל"ד, ז 75 ל"ה, טז 76 ט"ו, ב"ג 77 יהושע, ט', ד

מציצה מתוכם כדברי הגבעונים⁷⁸: "ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו". או, כדברי רבי⁷⁹: "קנקנן ישן שאפילו חדש אין בו". אין דברי אליהו מוביני אלא בהתבסס על המובאות מסיפור הגבעונים. אליהו ביקש לבזות את איוב, אך איוב סובב את חודו של הלעג והציג לפנינו את אליהו כאחד הנקלים הנופח בפני קהל ועדה.

דברי איוב מציקים לאליהו, כי יש בהם לעו והשמצה על אליהו ועל אבותיו (מלכי יהודה האחרונים). (כ): "אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה". אך יצרו להתהלל ולהשתבח גובר על עצם מטרתו. אליהו ממשיך בהקדמה לנאמו (ל"ג, ב): "הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי", עד (ל"ג, ח): "אך אמרת באזני וקול מלך אשמע". השענות של איוב הגיעו לאזני מפי השמועה, כי הרי כבר נאמר שאיוב לא פנה אל אליהו ישירות⁸⁰: "ולא ערך אלי מלך". בין חזרות אלה על דברי עצמו משלב אליהו תאור קווים לאפיו: הוא מתווה דעתו בלי פחד מאיש וקורא לדברים בשמם מבלי ליפותם (כא): "ואל אדם לא אכנה". זה טבעו מילדותו, מאז ומעולם לא ארח אל אומרי "הן" (= אכן), אלא היה בעל דעה עצמאית משלו (כב): "כי לא ידעתי אכנה כמעט ישאני [=כאשר ישא האמן את הינק"⁸¹] עשני"⁸².

אמריו ישרים ודבריו ברורים כנשמת שדי⁸³, אלא שמחבר ספר איוב תקע לו מילת חיבור "ואולם"⁸⁴ באמצע דבריו. מילה זו לא יכירנה מקומה כאן. מקשה על ההבנה ועשויה להכחיש את אליהו מיניה וביה מתוך שיחתו העלגת⁸⁵: "ירשיעך פיך ולא אני ושפתיך יענו בך". שימוש זה במילות קשר מאפיין את כל נאומו אליהו ומפרשים רבים העידו כבר על כך. הביטוי (ל"ג ו): "מחמר קרצתי גם אני" (כלומר גם אני בשר ודם כמוך ופגיעי כמוך) מעיד על רצונו של אליהו להתהדר בסגנונו המקורי. אבל אין ביטוי זה מחמיא לאומרו. השווה להבעת רעיון דומה למעלה⁸⁶: "זכרנא כיי-כחמר עשיחתי ואל-עפר תשיבני". כל "קורץ" במשלי⁸⁷ ובתהילים⁸⁸ מעשה מגונה הוא, ועוד יותר בדניאל⁸⁹: "ואכלו קרציהון די יהודיא". אליהו מדמה בנפשו כי רך הוא ונוח לבריות (ל"ג ז): "הנה אמתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד". זאת בניגוד מפורש לאיוב המתאונן⁹⁰: "יסר מעלי שבטו ואמתו אל תבעתני", ופעם אחרת בלשון נופל על לשון⁹¹: "כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני". אחר כל מה ששמענו על אופיו של אליהו, מפיו הוא ובפרולוג — עדותו של איוב מתקבלת על דעתנו יותר מאשר הצהרתו של אליהו. בכל זאת, מסתבר שעל פרודיה זו קונן איוב⁹²: "אם-לא התלים עמדי ובהמרוחם תלן עיני". איוב מהתל באלהו ונראה כשוחק — אך נפשו מרה אפילו על משכבו בלילה. רק אחר הקדמה ארוכה זו, לאתר שאליהו הציג עצמו לפנינו, מתפנה הוא לסתור את טענות איוב ולהצדיק את העונשים שהוטלו על איוב בפקודתו.

החזור בתשובה "לאור באור החיים" (ל"ג, יד-ל)

מענה אליהו בפרק ל"ג מתחלק לשלושה חלקים: א) ט"ג, שעיקרו "הן זאת לא צדקת אענך". ב) יד-ל, המספר על אדם חוטא שאחר סבל רב חזר בתשובה וזכה לחיות באור החיים.

78 שם, יג 79 אבות, פ"ד, מ"כ 80 ל"ב, יד 81 במדבר, י"א, יב
82 כלל גדול הוא בשירת איוב, שמשמעות מילה החוזרת בסמוך שונה מקודמה. כך: "אכנה" שבפסוק כב היא שם הפועל "אכן" במשמעות אמירת הן, חו שבפסוק כא היא עתיד של הפועל "כנה". כמו כן: "בטני" בפסוק יט היא טני, קערה גדולה של מתכת בלשון המשנה בתוספת "בית", אך בפסוק יח משמעותה בטן, החלק הפנימי בגוף האדם.
83 ל"ג, יד

84 השווה לשימוש המדויק והשכיח של מילת קשר זו בפרקים הקודמים של ספר איוב: ה' ח; י"ב, ז; י"ג, ג, ד.

85 ט"ו, ו 86 י"ט, ט 87 משלי, ו', יג; י"ז, י; ט"ז, ל 88 תהלים, ל"ה, יט

89 דניאל, ג', ח 90 ט', לד 91 י"ג, כא 92 י"ז, ב

חלק זה פותח במלה "כיי", כלומר הוא נותן טעם לאמירה הקודמת "לא צדקת". ג לא-לג, המילה הכוללת והחוזרת בחלק קצר זה היא "החרש"; כסגנון איוב כלפי רעיו בפרק י"ג, כן גומל אליהוא לאיוב בגסות, מידה כנגד מידה: "החרש ואלפך חכמה".

סיפור האדם החוטא מתואר בקווים חזקים וכולטים והינם תואמים את תולדותיו של אדם אחד מיוחד מאישי המקרא, הלא הוא יהויכין שמלך "שלשה חדשים בירושלים"⁹³: "ועש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה אביו". נבוכדנצר הגלה, "בשנת שמנה למלכו", את יהויכין ואת אם המלך וכו' ואת כל אוצרות בית ה' ובית-המלך בבלה. יהויכין החזר פעם ופעמיים (ל"ג, יד"ט) לשוב מדרכו הרעה:

(א) "בחלום חזיון לילה" כמו אבימלך⁹⁴, או לבן הארמי⁹⁵,

(ב) בנבואה, כמו ו"תרדמה נפלה על אברהם"⁹⁶,

(ג) בפתרון החלום, או המראה, ע"י נביא כמו אצל חזקיהו על משכב חוליו⁹⁷.

גם אליפו מתאר במלים דומות את אופן קבלת הנבואה⁹⁸: "בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים", אבל גילוי שכניה על "המשכב" מצאנו במפורש רק בדניאל⁹⁹: "דניאל חלם חזה וחזוי ראשה על משכבה". כמו גם¹⁰⁰: "נרדמתי על פני ארצה", או¹⁰¹: "ואני הייתי נרדם על פני". ביטויים רבים בפרקנו נראים כשאובים מספר דניאל¹⁰²: "אדון דניאל בחווא די ליליא רזא גלי"; "ולחתם חזון ונביא"; "ודי מהלכין בגוה יכל להשפלה". יתר על כן, כפי שנראה עוד, מושפע אליהוא ברעיונותיו ובהשקפת עולמו (על המלכות) מדניאל. לפיכך נראה שה"אנשים" המוזכרים כאן כפי אליהוא הם הנביאים המשדלים את המלך החולם לשוב מדרכו הרעה ולהנצל מהעונש הצפוי לו.

כך (טז): "אז יגלה און אנשים ובמסרם יחתם". כלומר יהויכין הוזהר ע"י הנביא ירמיה¹⁰³: "כה אמר ה' ככה אשחית את גאון יהודה ואת גאון ירושלם הרב ... שמעו האזינו אל תגבהו ... ואם לא תשמעוהו במסתרם תבכה נפשי מפני גוה ... אמר למלך ולגבירה השפילו שבו וכו'". מכיוון שלא שמעו בקולו חתם השם על גזר דינם¹⁰⁴: "חי אני נאום ה' כי אם-יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה כחותם על-יד ימיני כי משם אתקנך. ונתתיך ... וביד נבוכדראצר ... והטלתי אותך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת ... ושם תמותו ועל הארץ ... שמה לא ישובו". כל זאת כדי להרחיק את כניהו ממעשיו הרעים (יז):

"להסיר אדם [מ]מעשה וגוה מגבר יכסה",

ולהסיר מעליו את הגאווה בה הוא מתכסה מפני הגבר (= ירמיה) המוכיחו על פניו. אמנם, היה כניהו ראוי למיתה מפאת מעשיו הרעים אבל השם (יח): "יחשך [= חשך] נפשו מני-שחת וחיתו מעבר בשלח" — כניהו לא הוצא להורג כמו אביו יהויקים, אלא הושם במאסר ושם באו עליו ייסורים. עובדה זו מודגשת בפרקנו ארבע פעמים (בפסוקים: כב, כד, כה, ל) כדי להבהיר כי היתה זאת מחשבת ההשגחה מלכתחילה "להשיב נפשו מני שחת". אליהוא חזר על תוכן שלושת הפסוקים האחרונים בפרק ל"ו פסוקים י"ב. דבריו שם מחזקים, ככל שאדם מדקדק בהם, את משמעות פרקנו כפי שהסברתי כאן; שם אליהוא אומר ברורות (ז): "לא יגרע מצידק עיניו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו".

93 מל"ב, כ"ד, ח"טו 94 בראשית, כ', ג 95 שם, ל"א, כד 96 שם, ט"ו, יב

97 ישעיה, ל"ח. 98 ד', יג 99 דניאל, ב', כח; ד', ב, ו; ז', א.

100 שם, ח', יח 101 שם, י"ט 102 שם, ב', יט; ט"ז, כד; ד', לד

103 ירמיה, י"ג, ט"כו 104 שם, כ"ב, כד"כ

(יט): "והוכח במכאוב על-משכבו וריב עצמיו איתן". בתנאים הרעים של המאסר חלה כנייה במחלה קשה, קדח, או רעד ממחלת עצבים. כביטוי של דניאל¹⁰⁵: "וארכבתה דא לרא נקשן". (כ): "וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה". השווה לדניאל¹⁰⁶: "וישם דניאל על-לבו אשר לא יתגאל בפתג המלך וביין משתיו". שלא כמו דניאל, לא היתה ברירה לכנייה מלהטמא ב"בשר החזיר והשקק והעכבר"; "מאכל התאוה" שניתן לו מידי נבוכדנצר היתה לו לתועבה. (כא): "יכל בשרו מראי [=עצמותיו: בלטו מתחת לעורו ללא בשר מכסה עליהן] ושפי עצמותיו לא ראו". עצמותיו דוכאו (=שפו") שח נתכופף גבו, כי "מח עצמותיו [לא] ישקה"¹⁰⁷. כלומר: ראו=רוו, וכתב אלף דגושה במקום זו דגושה למען משחק המלים — "מראי" שבצלע הראשונה.

(כב): "ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים", ובמשך כל התקופה הזאת רחפה על ראשו סכנת ההוצאה להורג.

ואז נמצא (כג): "מלאך מליץ אחד מני-אלף", אחד מן השרים והאלופים¹⁰⁸ בחצר המלך נבוכדנצר, שהמליץ על כנייה לפני המלך. המליץ מכונה כאן "מלאך", מלאכו של הקב"ה כדי לקיים את רצונו. ואמנם הוא היה גם מלאכו הגואל של כנייה, וסביר שנוההו בדמותו של דניאל¹⁰⁹: "אז גידל המלך את דניאל ומתנות רבות וגדולות נתן לו והשליטו על כל מדינת בבל ומינהו שר וראש על כל חכמי בבל". (התרגום מארמית שלי). בדומה, שר המשקים היה מלאכו של הקב"ה שהמליץ על יוסף לפני פרעה. "להגיד לאדם ישרו" - המליץ הוכיר כי היויכין ואמו ושריו יצאו לקראת מלך בבל שצר על ירושלים, ולא מרדו בו¹¹⁰.

נבוכדנצר חנן את כנייה, הקל את תנאי מאסרו ובכך הצילו ממות, (כד): "פדעהו מרדת שחת" — הוא הסכים שייסוריו הרבים הינם כפר נפשו. אך יש במלים התלושות: "מצאתי כפר", גם רמו שנתכפרו עוונותיו.

מעשה הבריאי יהיכין באורח פלא (כה): "רטפש בשרו מנער ישוב לימי עלומיו" - בשרו שב להיות כבשר נער קטן^{111, 112}, ואף חזר לעלומיו והוליד בנים¹¹³: "ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו". (אגב יש כאן סיוע למפרשים ששאלתיאל נולד כאשר יכניה היה עדיין אסיר). עובדה זו נוגעת בסוגיה שתומה של תולדות יהודה אחר חורבן בית ראשון, והמשך קיום בית דוד בזרעו של יהויכין. נבואתו של ירמיה¹¹⁴ היתה קשה ביותר: "העצב נבזה נפוץ האיש הזה כנייה אם כלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו. ארץ ארץ שמעי דבר ה'. כה אמר ה' כתבו את האיש הזה עירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה". מסתבר שעיקר חטאו של יהויכין היתה בעריות בהן נאמר¹¹⁵: "חטאם ישאו עירירים ימתו", ובהמשך: "ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה"

105 דניאל, ה' 1 106 שם, א' ח 107 איוב, כ"א, כד

108 כן פרושו של צירוף זה גם למעלה (איוב, ט' ג): "אם יחפץ לריב עמו לא יעננו אלא אחת מני אלף" - אם פנה אדם בלשון של ריב אל האל - לא קרה שהוא ענה על דברי הריב אלא פעם אחת בכל תולדות האדם, דהיינו לאלופו של עולם (בראשית, י"ח, כג): "ויגש אברהם ואמר האף תספה צדיק עם רשע". והשם נענה לו (שם, כו): "ונשאתי לכל המקום בעבורם". אבל אלוף אחר כמשה רבנו לא נענה (שמות, ה', כב): "וישם משה אל ה' ויאמר אד' למה הרעתה לעם הזה, למה זה שלחתיני", והשם דיבר אתו תוכחות (שם, ר, ב): "וידבר אלהים אל משה וגומר". איוב למד מירמיה (י"ב, א): "צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך" - הוא הגיש את ריבו לפני השם למשפט (שם, כ' יב): "וה' צביאות בחן צדיק ראה כליות ולב אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי את ריבי".

109 דניאל, ב', מח 110 מל"ב, כ"ד, יב 111 שם, ה', יד

112 "רטפש" - שורש ארמי שענינו שמן ודך, ולדעת סאלד הר"ש נוספת ונגררת אחר חברותיה בפסוק.

113 דב"א, ג', טז 114 ירמיה, כ"ב, כח"ל 115 יקרא, כ', כ"ב

לשבת בה". על-כן הסעירו דברי איוב¹¹⁶: "רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב", את אליהו, משום הלעז על ייחסו משפחתו. איוב היה מפיץ אמריו¹¹⁷ בין פשוטי העם ונדמה שדבריו נקלטו וזעזערו את שלטון ראש הגולה (כלומר שלטון אליהו, כפי שזה משתמע מהפרקים שלפניו).

(כו): "יעתר אל אלה וירצהו וירא פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו", ככתוב בסיום מלכים¹¹⁸ וחוזר בירמיה¹¹⁹: "בשלושים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה... נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא. וידבר אהו טובות ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל. וגומר". שלושים ושבע שנים היה יהויכין אסור בכלא והיה איפוא, בן חמישים וחמש כאשר נשתחרר בפומבי רב, "בתרועה", ע"י בן נבוכדנצר בשנה הראשונה למלכותו. אויל מרדך גם כבדו וגידלו כיאה למלך יהודה מורע דוד מלך ישראל, "וישב צדקתו". (כדברי דוד¹²⁰. "וה' ישיב לאיש את צדקתו ואת אמנתו"). יהויכין זכה לרהביליטציה מלאה בפני אלוהים ואדם.

(כז): "ישר על-אנשים [התודה בציבור לפני קהל עם] ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא-שוה לי". ז"א פשעתי, עשיתי מעשים שאינם נאים לי. נוסח ווידיי המוכר לנו היטב "מסדר העבודה" של יה"כ. זהו עיקר נוסח ווידיוי של חוזר בתשובה¹²¹ זהו גם לשון הכתוב בדניאל¹²²: "חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו". אליהו טורח להבהיר שיהויכין חזר בתשובה שלמה כמצוות התורה לכל דקדוקיה כמקובל על בני ישראל במסורת הדורות. מכאן למד ריב"ל¹²³: "תשובה עשתה את הכל", לפי ר' אבא (שם): "גדול כחה של תשובה שמבטלת גזירה: 'כה אמר ה' כתבו את האיש הזה וגומר' ומבטלת שבועה: 'חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים וגומר'", בירמיה, כ"ב.

הוודוי מסתיים בהחיה לשם (כח). "פדה נפשי מעבר בשחת, וחיתי באור תראה". אם בגוף ראשון, לפי הכתיב, הרי אלה דברי כניהו כמו הוידוי בפסוק הקודם, ואם בגוף שלישי, לפי הקרי הרי זו מובאה של דברי כניהו. כניהו ניצל ממות, ויתירה מזו¹²⁴: "וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל דבר-יום ביומו ער-יום מותו כל ימי חייו". כפי שלמדנו במשלי שלמה¹²⁵: "באור פני-מלך חיים ורצונו כעב מלקוש".

עתה מסכם אליהו את לקחו (כט-ל) על יחסו של האל אל החוזרים בתשובה: מעשים דומים ארעו כבר "פעמים שלוש" לחזקה¹²⁶ ולמנשה בנו¹²⁷: "ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי ה' הוא האלהים". השם השיב את חייהם מפי שאול והשיבם לכסא מלכותם בחסותו: "לאור באור החיים" (באורו ובאור תורתו של השם). כן גם יכניה, אמנם חטאו מלכי יהודה¹²⁸: "המה היו במרדי אור", "יומם חתמו למו לא-ידעו אור"- אבל עתה אחר שיכניה חזר בתשובה והשם שמע את תחנתו הרי הוא ובניו יורשי כסא דוד הם. כל ישראל חייבים ככבודם והמלעז עליהם יבוא על עונשו בצדק, "כי ירבה אלוה מאנוש" - יש למלך ולבני ביתו זכויות יתר על פשוטי העם.

כדי להבין את מחשבת אליהו רצוי שנקרא את משפט המלוכה ואת תוקפה בדניאל¹²⁹: "ומפני הגדולה אשר נתן לו [האלוהים] כל העמים האומות והלשונות היו רועדים ופחדים

116 איוב, כ"ד, כא. 117 ל"ד, לר"ל 118 מ"ב, כ"ה, כו"ל 119 ירמיה, נ"ב, לא-לד.
120 ש"א, כ"ו, כג 121 רמב"ם, הלכות תשובה פ"א, ה"א
122 דניאל, ט', ה 123 מדרש רבא ויקרא, פ"י, ה"ה
124 ירמיה, נ"ב, לד 125 משלי, ט"ו, טו 126 ישעיה, ל"ח
127 דבחי"ב, ל"ג, י"כ 128 איוב, כ"ד, י"ג, טו 129 דניאל, ה', יט

מפניו — את אשר רצה היה הורג, ואת אשר רצה היה מוחה (או מחיה), ואת אשר רצה היה מרים, ואת אשר רצה היה משפיל". (התרגום שלי). שלטון מוחלט הוענק למלך, שהמליכו מלך מלכי המלכים, על חיי כל אזרחיו. לכן נרדף איוב בצדק על שלא ערך אל אליהוא מלים בהכנעה, אלא מלא פיו לעג כמים: איוב הינו מורד במלכות ואינו חף מפשע. איוב הוא המחאנה לאליהוא ואיוב אותו ולכן בצדק הושם בסד והוגבלו תנועותיו בקהל אחר שפתח בריב והאשים את אליהוא בשרירות לב¹³⁰.

עתה (לב): "אם יש מלין [של חרטה: בפין] השיבני, דבר כי חפצתי צדקך". מאד חפץ אליהוא לשמוע מפי איוב כי הוא חוזר בו מכל דברי הבלע על בית יכניה ואז ינקהו מכל אשמה; "דבר" אם אתה חוזר בך, אך "אם-אין" — אם עודך מחזיק במריך (לג): "החרש ואלפך חכמה". אלמדך דעת כדברי המשל¹³¹; "ושבט לגו כסילים".

130 ל"ג, ט"א, יג 131 משלי, כ"ג, ג